

הלכות ביטול (שיעור 10)

מגיס (מערב) בכלי ראשון ועירוני כלי ראשון לכלי ראשון

12963

שיעור מספר 22

בשיעורים האחרונים עסקנו בדיני כלי ראשון שני ועירוני מהם בשיעור זה נתמקד בשני דינים ייחודיים לכלי ראשון – הביטול הנעשה על ידי הגסה (עירבוב האוכל הנמצא) בכלי ראשון, ועירוני מכלי ראשון לכלי ראשון אחר.

א. מגיס

בשיעור 18 עסקנו בביריתא –

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף לד עמוד א

תניא, אחד מביא את האור, ואחד מביא את העצים, ואחד שופת את הקדרה, ואחד מביא את המים, ואחד נותן בתוכו תבלין, ואחד מגיס - כולן חייבין.

בשיעור זה לא התייחסנו לאחרון ברשימה – המגיס. איסור הגסה מופיע בסוגיא נוספת. למדנו על כך שבית שמאי פסקו יש חובת שביתה גם על כליו של האדם, ובית הלל פסקו שאין דין שביתה כלים. בכמה מקרים יוצאי דופן, בית הלל אסרו, אך לא מפני הצורך להשבית את הכלים, אלא בגלל חששות אחרים. בסוגיא במסכת שבת עולות לדיון חששות בהקשר לפעולות המותרות לשיטת בית הלל –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יז עמוד ב

לא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין, ובית הלל מתירין צמר ליורה לגזור (שמא יחתה בגחלים)! - אמר שמואל: ביורה עקורה. - וניחוש שמא מגיס בה! - בעקורה וטוחה

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד ב

לגזור - שמא יחתה בגחלים.
עקורה - מעל האור.
מגיס - מהפך בה, ובמבושל הוי ביטול.
וטוחה - מכוסה בכיסוי שלה, וטוחה בטיט סביב, דכולי האי לא טרח, ומידכר.

חברותא שבת דף יח עמוד ב

לא נותנים את הצמר ליורה בשביל לצובעו (אפילו מבעוד יום), אלא בכדי שיקלוט את העין [הצבע] שביוורה. ובית הלל מתירין ליתן קודם השבת, אף שימשיך להתלבן או לקלוט את הצבע בשבת עצמה. ואמאי שרו? התם נמי ליגזור משום שמא יחתה. אמר שמואל: הכא במאי עסקינן, ביורה שהיא עקורה מעל גבי האש. ושוב מקשינן: ומכל מקום, ניחוש שמא יהיה מגיס בה ומערבבה. ומשנינן: הכא במאי עסקינן, ביורה שהיא גם עקורה מהאש, וגם טוחה בטיט סביב כיסויה. וצריך לשבור את הטיט כדי לגלותה ולהגיס בה. ומאחר שצריך לטרוח בה כולי האי, יזכר תוך כדי כך שאסור להגיס (לכן לא גזרו).

הגמרא ביורה מדוע בית הלל התירו נתינת צמר ליורת צבע מערב שבת כדי שהפעולה תמשיך מאליה בשבת, ולא חששו שאם האש תתעמם יחתה בגחלים כדי להגבירה. תשובתה היא שמדובר ביורת צבע שהוסרה מהאש. הקשתה הגמרא - ובכל זאת יש לחשוש שמא יגיס! עונה הגמרא שמדובר ביורה מכוסה במכסה שטחו סביבו טיט, כך ש'הדרך' להגסה חסומה. עד שיעמול ויעבור את החסם הזה, סביר שייזכר שעתה שבת ויימנע מלהגיס.

אם כך, ההגסה החכרה בשני הקשרים -

במסכת ביצה נשמע שמדובר בהגסה (בערבוב) של מים ותבלינים, בכלי שנמצא על האש, פעולת ההגסה נחשבת כביטול.

במסכת שבת ההקשר הוא צמר ליורה, ובמפורש מדובר ביורה עקורה, כלומר, שהוסרה מהאש.

מדוע המגיס חייב?

תוספות מסכת שבת דף יח עמוד ב

דילמא מגיס בה - והוי צובע

לפי תוספות מדובר בהגסה של צמר ביורה של צבע. ההגסה גורמת לצבע להיקלט בבו, ובזה המגיס עובר על איסור צובע.

לפי שיטה זו הסוגיא בשבת לא קשורה להלכות ביטול, בהם אנו עוסקים.

רוב הראשונים הסבירו אחרת. בדברי רש"י שהובאו לעיל נאמר –

רש"י מסכת שבת דף יח עמוד ב

מגיס - מהפך בה, ובמבושל הוי בישול

רש"י ביאר שהגסה היא פעולת בישול (בהרחבה יורחב על לשונו החריגה).

❖ **הרחבות – לשונו החריגה של רש"י "ובמבושל הוי בישול"**

וכן במסכת ביצה –

רש"י מסכת ביצה דף לד עמוד א

מגיס - מנער בכף, שקורין קומיבר"א + לבחוש בקדרה +.

כולן חייבין - ... נותן מים ותבלין ומגיס - משום מבשל, שאף הוא אב מלאכה.

אם כך לפי רש"י ההגסה היא בישול, כשהכלי מונח על האש ואפילו אחרי שהוסר ממנה. כך גם ביאר ופסק הרא"ש –

רא"ש מסכת שבת פרק א סימן ד

מגיס – פירש רש"י – והוה ליה מבשל. אף על פי שעקורה מן האור, בעודה רותחת – המגיס בה הוא מבשל. וכל שכן שאסור להכניס כף בקדרה בעודה על הכירה.

אך יש קושי בביאור זה –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יח עמוד ב

וקשיא לי אם כן האלפס והקדירה שהעבירן מרותחין היאך מוציאין מהן בכף, והלא מגיס!

הרשב"א הקשה – מהגמרא עולה שאסור להגיס בקדירה אפילו אחרי הסרת הקדירה מהאש. תחיבת כף לתבשיל כדי להוציא ממנה אוכל מן הסתם תגרום בהכרח לערבוב התבשיל, אם כך כיצד נוציא אוכל מקדירה בשבת?

לפי בעלי התוספות, שביארו שהאיסור הוא משום צובע, מובן שצביעה איננה מתבצעת באמצעות חימום. לכן לשיטתם אין מקור לאסור הגסת תבשיל בכלי שאיננו על האש. אך לפי רש"י והרא"ש צריך לברר אם משמעות איסור מגיס היא שאסור להוציא מקדירה אפילו אחרי שהוסרה מהאש?

בראשונים עלו מספר כיוונים –

א. רק ההגסה הראשונה, שנותנת איכות אחרת בתבשיל, אסורה

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יח עמוד ב

וי"ל דבהגסה ראשונה הוא דאיכא משום מבשל לגבי קדירה מפני שמערב את הכל ואיכא משום קרובי בישולא, אבל בשאר הגסות לא, דמראשונה ואילך ליכא בקדירה משום מבשל.

לפי הרשב"א ההגסה האסורה היא ההגסה הראשונה. לאור זאת הוא לא ראה קושי בהוצאת האוכל מהקדירה בשבת. ניתן בקלות להגיס בקדירה פעם אחת לפני השבת (ומסתבר שרוב האנשים עושים כך בכל מקרה), ובהגסות הבאות אין איסור. כדבריו תירצו הרמב"ן ריטב"א ור"ן (ראשונים ספרד). מה מייחד את ההגסה הראשונה?

הרשב"א כתב "מפני שמערב את הכל ואיכא משום קרובי בישול". יתכן והדגש הוא משום קירוב הבישול שהוא משמעותי יותר בהגסה הראשונה. אך ניתן לדייק ממה שכתב "מפני שמערב את הכל" אחרת. המשמעות היא שלא כל הגסה מקרבת את הבישול באופן שייחשב אב מלאכת בישול. רק ההגסה שמערבת את הטעמים לראשונה נחשבת הגסה האסורה מדאורייתא, זה קורה רק בהגסה הראשונה. הרשב"א מזהה בהגסה שלב של הבישול העומד בפני עצמו. חלק מהבישול הוא החימום שמשפיע על שינוי התבשיל. חלק נוסף הוא העברת הטעמים של הרכיבים השונים זה לזה. ההגסה הראשונה גורמת לטעמים השונים להתערב כראוי. ההגסה פועלת פעולה על התבשיל שהחום לא מייצר באותה היעילות, ולכן חייבים עליה בנפרד.

לפי הבנה זו ההגסה מוסיפה לבישול נופך שהחימום לא נותן (לפחות לא באותה יעילות). לפי זה היה מקום לאסור את ההגסה הראשונה גם כשהתבשיל מבושל כל צרכו.

לאור הזיהוי של המאפיין הייחודי הזה, החזון איש התלבט האם יתכן לעבור על איסור בישול בהגסה זו גם אחרי שהתבשיל מבושל כל צרכו, שהרי אם ההגסה נותנת נופך שונה לבישול, שהחימום לא נותן (באותה יעילות), יתכן שיהיה בזה איסור בישול גם אחרי שמבחינת החימום התבשיל מבושל כל צרכו! (הערה: החזון איש מתייחס לבישול כבן דרוסאי, שכן הרשב"א פסק שאיסור בישול הוא עד 'בן דרוסאי', כפי שלמדנו בשיעור 14).

חזון איש אורח חיים סימן לז סעיף טו

אכתי לא מוכרע אי הטעם משום דאין הגסה אחר הגסה, ולפי זה המגיס הגסה ראשונה אחר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי חייב, או הטעם דכל שאינו משום בישול, אין בו משום הגסה, ואפילו הגסה ראשונה.

לבסוף החזון איש מסיק שגם השיטות הסבורות שההגסה האסורה היא ההגסה הראשונה, המערבת את התבשיל, אין איסור בהגסה ראשונה אחרי שהתבשל כל צרכו (כמאכל בן דרוסאי, לפי הרשב"א).
ב. הגסה אסורה רק עד שהתבשיל מבושל
הרשב"א הציע תירוץ נוסף –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף יח עמוד ב

ועוד יש לי לומר דכל דבשיל כמאכל בן דרוסאי ליכא משום מגיס, דהא מגיס משום מבשל הוא דמחייב וכיון שהגיע למאכל בן דרוסאי תו ליכא משום מבשל

ההגסה אסורה מפני שהיא מבשלת. מכיוון שפסקנו שאין בישול אחר בישול (ולפי הרשב"א הכוונה היא שאין איסור בישול אחרי שהתבשל כבן דרוסאי), איסור ההגסה, בין על האש ובין שלא, הוא רק עד שהתבשיל הגיע לבן דרוסאי. לפי שיטה זו ניתן להוציא להוציא מהתבשיל ולהגישו בשבת אם הוא כבר מבושל (לרשב"א – כמאכל בן דרוסאי, ולדידן – כל צרכו).

הרשב"א תירץ שני תירוצים, שמכל אחד מהם עולה הגדרה שונה לאיסור ההגסה –

א. ההגסה האסורה היא ההגסה הראשונה, שגורמת לערבוב של הטעמים שבתבשיל (מצד שזה מקדם את הבישול, או מערבב את הטעמים ביתר יעילות). ההגסות הבאות אינן אסורות.

ב. ההגסה מקדמת את הבישול, ולכן היא אסורה רק עד שהתבשיל התבשל. מאחר והרשב"א פסק שאין איסור בישול מעבר לבישול כבן דרוסאי, אין איסור הגסה אחרי בישול כבן דרוסאי (סביר שראשונים אחרים, הסבורים שאין איסור בישול רק אחרי בישול כל צרכו, שינקטו כתירוץ זה, יאמרו שההגסה מותרת אחרי שהתבשיל מבושל כל צרכו).

ג. הגסה אסורה אפילו אחרי שמבושל כל צרכו

ברם היו שאכן כתבו שיש להיזהר מהגסה לאחר שהסיר את הקדירה מהאש, בין אם זו הגסה ראשונה או מאוחרת יותר, ובין אם התבשיל מבושל כל צרכו או לא, אך התירו להוציא את האוכל מהקדירה אם הפעולה תיעשה בזהירות –

חידושי דינין והלכות למהר"י וייל סימן ל

כשמימיין קדירה מן האש להוציא המאכל ממנה אין להגיס בה בכף דהוי כמבשל כדאמר פ"ק דשבת גבי יורה עקורה וטוחה דאסור להגיס בה וכן ראיתי נוהגין בבית מהר"י ז"ל.

מלשונו משמע שההגסה אסורה גם אחרי שהתבשיל מבושל כל צרכו. ואכן מותר להוציא אוכל מהקדירה, אך צריך להיזהר שלא יגיס תוך כדי.

לכאורה לשאלת הרשב"א – אם יש הגסה גם אחרי שהסיר קדירה ובה תבשיל המבושל כל צרכו מהאש, אין מוציאים ומגישים את האוכל בשבת? יענה המהר"י וייל – בזהירות רבה.

אך צריך לשים לב – המהר"י וייל כתב שהוא כמבשל. האם כוונתו שכל הגסה היא 'כמבשל', שהרי עושה פעולה שונה מהבישול הרגיל, אך מבחינתו מדובר באיסור תורה, או שהוא רומז לכך שההגסה בקדירה מבושלת כל צרכה שהוסרה מהאש היא רק כמבשל, ואינה אסורה מן התורה אלא מדרבנן?

ט"ז אורח חיים סימן שיח ס"ק כג

כאן כבר נתבשל כל צרכו מותר ... אלא ודאי משום הרחקה יתירה פגע בה.

הט"ז הסביר שגם המהר"י וייל לא התכוון לאיסור דאורייתא, אלא יש כאן הרחקה יתרה. מה באמת הטעם לגזור איסור על הגסה?

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן יב

טעם הדברים הוא שאם אחד מסיר ומחזיר בשבת על האש או מעביר מאש קטנה לאש גדולה אז כל אדם נותן אל לבו לבדוק לראות שכבר מבושל כל צרכו, מה שאין כן הגסה, קל הוא בעיני הבריות ועלולים לטעות שמותר להגיס טרם שנתבשל כראוי.

הגסה שווה להחזרה בכך שאסור לעשותם אם התבשיל איננו מבושל כל צרכו. אך ההגסה שונה בכך שהחזרה והעברה הם מעשי בישול מובהקים, ואנשים זהירים מלעשותם אלא בדרכים המותרות. לעומתם הגסה היא לא פעולה שאדם רגיל מתייחס אליה כבישול, ולכן החמירו בה יותר ואסרו גם בתבשיל שמבושל כל צרכו.

לסיכום - לשאלתנו – כיון ששמע מהגמרא במסכת שבת שאסור להגיס בקדירה גם אחרי שהוסרה מהאש, יש לבדוק אם מותר להוציא באמצעות כף תבשיל, מקדירה שהוסרה מהאש. מדברי הראשונים עלו ארבעה כיוונים אפשריים -

1. תוספות – האיסור בהגסה גם אחרי שהקדירה הוסרה מהאש הוא איסור צובע. לכן לשיטתם אין מקור לכך שההגסה, אחרי שהקדירה הוסרה מהאש, אסורה משום בישול.

2. רשב"א בתירוץ הראשון (שתירצו ראשוני ספרד) – רק ההגסה הראשונה נחשבת למלאכת בישול. לכן אם כבר הגיס לפני השבת אין בעיה להוציא את האוכל, שהרי גם אם בהוצאתו יגיס, אין זו הגסה ראשונה.
 3. רשב"א בתירוץ השני – ההגסה אסורה כל עוד התבשיל אינו מבושל. לאחר מכן מדובר בבישול אחר בישול, המותר.
 4. מהר"י וייל – אסור להגיס אפילו אחרי שהסיר את הקדירה מהאש, גם אם היא מבושלת כל צרכה. אמנם מותר להוציא את האוכל, אם יזהר שלא יגיס.
- הרא"ש ודאי שלא פסק כבעלי התוס'. מסתבר שהוא גם לא פסק כתירוץ הראשון ברשב"א שהרי לא חילק בין הגסה הראשונה לבאות אחריה. מסתבר שנקט כאפשרות השלישית או הרביעית.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם הזכיר את הבעייתיות בהוצאת תבשיל מקדירה שהיא כלי ראשון, אמנם באופן שונה. הוא פסק את הדין שהובא בברייתא במסכת ביצה –

רמב"ם הלכות שבת פרק ט הלכה ד

אחד נתן את האור ואחד נתן את העצים ואחד נתן את הקדירה ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד נתן את התבלין ובא אחר והגיס כולם חייבים משום מבשל, שכל העושה דבר מצרכי הבישול הרי זה מבשל. המגיס עושה דבר מצרכי הבישול, ולכן חייב משום מבשל. הרמב"ם הרחיב את האיסור –

רמב"ם הלכות שבת פרק ג הלכה יא

אסור להכניס מגריפה לקדירה בשבת והיא על האש להוציא ממנה בשבת מפני שמגיס בה וזה מצרכי הבישול הוא ונמצא כמבשל בשבת.

הרמב"ם אכן אסר הוצאת אוכל מהקדירה, מכיוון שהוא מגיס. אך רק בעודה על האש!
הראב"ד כתב שהרמב"ם הרחיב יותר מדאי בחומרה זו –

השגת הראב"ד על הרמב"ם הלכות שבת פרק ג הלכה יא

אסור להכניס מגריפה לקדירה והיא על האש להוציא ממנה. אי"א הפריז על מדותיו שאסר אפילו להוציא מן הקדירה במגריפה.

מהי דעת הראב"ד? ככל הנראה סבר כאחת האפשרויות שהעלנו לעיל בהבנת דעת הרא"ש.

יש לבחון את דברי הרמב"ם עצמם – נשמע שהרמב"ם קיבל את קושיית הרשב"א, ואסר הוצאה מהקדירה, מכיוון שבהליך ההוצאה הוא מגיס בקדירה. מהו המקור בגמרא לחילוק זה? מדוע שיהיה הבדל בין קדירה על האש לקדירה שהוסרה ממנה?

א. כוונת 'על האש' ברמב"ם היא – חמה, ומבושל כל צרכו – מותר

היו מפרשני הרמב"ם שביארו את דבריו באופן שיסתדר בדרך זו עם פשט הגמרא –

כסף משנה הלכות שבת פרק ג הלכה יא

נראה לי שמה שכתב רבינו והיא על האש לאו דוקא אלא כל שהעבירה מרותחת מעל האור היא על האש קרי לה.

הכסף משנה כתב שאין הכי נמי – כוונת הרמב"ם היא לא רק כאשר התבשיל על האש, אלא גם אחרי שהתבשיל הוסר ממנו.

לפי שיטה זו, האם באמת אסור להוציא מקדירה חמה גם אחרי שהוסרה מהאש? הכסף משנה הפנה להגהות הרמ"ך –

הגהות הרמ"ך הלכות שבת פרק ג הלכה יא

נראה לי לפרש – במה דברים אמורים – בתבשיל שלא בישל כל צרכו, אבל בישל כל צרכו מותר, וכן המנהג.

לפי שיטתם איסור הגסה הוא מפני קירוב הבישול-זירוח התהליך. לכן אם התבשיל מבושל כל צרכו, אין איסור בהגסה. מצד אחד, הכסף משנה הגביל את איסור ההגסה בשיטת הרמב"ם עד לבישול כל צרכו, ומצד שני הרחיב את הגדרת 'על האש' כך שהיא כוללת גם קדירה מאוד חמה כמו שהיא מונחת על האש.

ב. אסור להגיס תבשיל מבושל כל צרכו, אך רק אם הוא על האש

מצאנו מהראשונים שפירש את הרמב"ם כשיטת התוספות –

ספר כלבו סימן לא

קיימא לן דמגיס חייב משום מבשל אפילו בקדירה מבושלת כל זמן שהיא על האש, אבל ביורה עקורה אין בה משום מגיס, והא דפרכינן פרק קמא דשבת גבי יורה עקורה והלא מגיס בה לאו משום מבשל קאמר אלא משום צובע, וכן פירש הרמב"ם.

והלחם משנה צעד בעקבותיו -

לחם משנה הלכות שבת פרק ג הלכה יא

באמת שיש תימה בדברי רבינו דכיון דבגמרא מאי דגזרו ודילמא מגיס אפילו בעקורה מעל האש אמאי הצריך רבינו שיהיה על האש דהא מקושיית הגמרא משמע דבמגיס אפילו בעקירה חייב חטאת? נראה דמה שאמרו בגמרא 'ודילמא מגיס' הוא משום צובע, כמו שכתבו שם התוספות וכיון דטעמא משום צביעה אפילו בעקירה איכא הך טעמא אבל כשהטעם הוא משום בישול אז בעינן שיהא על גבי האש.

לפי שיטה זו, אין איסור בישול בהגסה בקדירה שהוסרה מהאש (והגמרא במסכת שבת התייחסה לאיסור צובע). מצד שני, יש איסור בישול דאורייתא (כפי שכתב הכלבו – חייב משום מבשל בקדירה מבושלת) כל עוד הקדירה על האש.

למה אסור להגיס בקדירה מבושלת כל צרכה, הנמצאת על האש? לעיל ציטטנו את החזון איש שהתלבט בזה לשיטת הרשב"א, שכן לפי שיטתו ההגסה נותנת נופך שהחימום לא נותן באותה יעילות. גם לפי המהר"י וייל ראינו שאסור להגיס בקדירה מבושלת כל צרכה, אך כאמור ככל הנראה הוא אסר רק מדרבנן. אך לפי שאר הראשונים, שלא חילקו בין הגסה ראשונה להגסות הבאות, נשמע שהאיסור הוא משום 'קידום' הבישול. האם לתבשיל יש לאן ל'התקדם' אחרי שהתבשל כל צרכו?

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד שאלה ט

איכא קצת טעם לעני"ד, דאף שהקדרה הוא מבושל כל צרכו, סובר שאירע הרבה פעמים שאיכא קרטין דלא נתבשלו כל צרכו, אף שהן ראוין לאכול דהוא אגב רובא מהקדרה שהוא מבושל כל צרכו, והגסה שמערב כשהוא על האש עושה שיתבשל גם הם.

אפילו בתבשיל המבושל כל צרכו, בתוך התבשיל יתכנו חלקים קטנים שלא מבושלים עד הסוף. ההגסה גורמת לחום נוסף להגיע גם אליהם, וכך ההגסה מבשלת אותם. אם נבין כך את איסור ההגסה, הרי שהאיסור להגיס לאחר שהסיר את הקדירה מהאש הוא בעצם מצד בישול כלי ראשון! הקדירה עצמה היא כלי ראשון, והנעת חלקי האוכל החמים למגע במעט שאינו מבושל הוא בעצם בישול החלק שלא התבשל עד הסוף בעזרת חום כלי ראשון. החידוש בזה הוא שלמעשה מבשל את מה שנמצא בכלי ראשון בעזרת אותו כלי ראשון עצמו!

אך הגרש"ז התקשה בדבר זה. הרי מותר להסיר קדירה מבושלת כל צרכה ולהחזירה למקור החום בשבת (בתנאים שלמדנו בשיעורים הקודמים). האם הגסה מבשלת יותר מאשר הנחה על מקור חום?

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן יב

צ"ע לטעם דחיישינן שמא יש חלקים שלא נתבשלו וע"י ההגסה מתפרדים ושולטת רתיחת המים בכולם ומתבשלים, דלפי"ז אם אחד הוריד קדירה מע"ג האש והגיס בה יהא אסור אח"כ להחזיר על האש כיון דחיישינן שמא יש חלקים שלא נתבשלו עדיין, ומעולם לא נשמע כזאת.

עד כה ביררנו את שיטות הראשונים, נעבור עתה לפסיקה למעשה.

להלכה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיח סעיף יח

האלפס והקדירה שהעביר מרותחין מעל גבי האור - אם לא נתבשל כל צרכו, אין מוציאין בכף מהם, שנמצא מגיס, ואיכא משום מבשל. ואם נתבשל כל צרכו - מותר. אבל צמר ליורה, אף על פי שקלט העין, אסור להגיס בו הגה: ולכתחלה יש לזכר אף בקדירה ככל ענין.

השולחן ערוך פסק שאיסור הגסה שייך גם אחרי שהסיר הקדירה מהאש, אך רק עד שיתבשל התבשיל שבתוכה כל צרכו, כמו שהוא ביאר בכס"מ את דברי הרמב"ם. לצד זה הוא חשש לדברי התוספות, שההגסה מסייעת לצבע להיקלט בכל מקרה. הפוסקים הספרדים פסקו כדבריו, אך ביארו שההיתר במבושל כל צרכו הנמצא על האש הוא להוציא בכף, אך אסור להגיס, מפני שנראה כמבשל -

ילקוט יוסף שבת ג סימן שיח [דיני בישול] סעיף מג [דין מגיס בקערה]

תבשיל שנתבשל כל צרכו ונמצא על גבי אש מערב שבת, מותר להוציא אוכל מתוך הקדירה, אף בעוד שהקדירה עומדת על האש. שאף-על-פי שהאוכל מתהפך מה שלמעלה למטה ומתקרב אל האש, אין בכך כלום, הואיל והתבשיל מבושל כל צרכו. ובפרט אם עושה כן [להשאיר את הקדירה על האש] לצורך סעודה שלישית, או לצורך אורח הצריך להגיע אליו מאוחר יותר, וכדומה. וכל שכן שמותר ליטול ממנה במצקת, כשאינו מהפך בתבשיל מה שלמעלה למטה ומה שלמטה למעלה. אבל אין להגיס ממש בתבשיל, משום שעל-ידי הגסתו נראה כמבשל. ואם התבשיל אינו מבושל

כל צורכו אסור אפילו להוציא מהקדירה בכף. ואפילו אם הוריד את הקדרה מעל האש או מעל הפלאטה, אסור. אלא אם כן התבשיל נצטנן ואינו חם בחום שהיד סולדת בו.

❖ הרחבות – מיחזי כמבשל בהגסה על האש לשיטת השולחן ערוך

הרמ"א פסק שצריך להזהר בקדירה 'בכל עניין'. מה הכוונה?

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שי"א ס"ק כג

נלע"ד דהוצאה בעלמא, בלי שום היפך בקדירה, אלא ליקח חתיכה – אין כאן זהירות, אף על פי שלא נתבשל כל צרכו אסור אפילו בהוצאה, שנמצא מגיס, מכל מקום בנגמר כל צרכו אין להחמיר בהוצאה.

הט"ז הסביר שיש להחמיר בשני מצבים –

החומרה הנשמעת מדברי השולחן ערוך, שאם התבשיל לא מבושל כל צרכו, יש להחמיר ולא להוציא בכף, מכיוון שזה יגרום להגסה שתבשל.

והחומרה שלמדנו מן המהר"י וי"ל – שגם אם התבשיל מבושל כל צרכו, אסור להגיס.

אבל אם התבשיל מבושל כל צרכו, והסיר אותו מהאש, מותר להוציא בכף. גם המהר"י וי"ל לא החמיר במקרה זה.

ברם מהמגן אברהם משמע שהחמיר יותר –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שי"א ס"ק מד

והעולם נהגו היתר במיני קטניות שמוציאין אותן בכף כיון דאי אפשר בעניין אחר ויש להם על מי שיסמכו.

מהי הכוונה? האם אין אפשרות להוציא את הקטניות רק אחרי שהגיעו לכדי בישול כל צרכו?

המגן אברהם הבין שכוונת הרמ"א היא להחמיר 'בכל עניין' – גם אם התבשיל מבושל כל צרכו, וגם אחרי שהסיר את הקדירה מהאש, ישפוך את התבשיל, ולא יכניס לתוכו כף! על זאת כתב המג"א – יש דברים שאין אפשרות לשפוך, ובהם יש לסמוך על השיטות המתירות.

המשנה ברורה ביאר שהרמ"א התכוון להחמיר כמגן אברהם, אך למעשה לא נהגו להחמיר עד כדי כך –

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שי"א סעיף יח

אף בקדירה וכו' – אלא יהפוך הקדירה לקערה, ולא יוציא בכף (כמו שהבין המגן אברהם).

ועיין באחרונים דלא נהיגין להחמיר בזה, דבאמת העיקר כמו שכתבנו מתחלה –

דמבושל כל צרכו – אפילו להגיס מותר, והרוצה להחמיר – יחמיר בהגסה ממש.

אבל להוציא בכף אין להחמיר כלל בנתבשלה כל צרכה ואינה על האש.

הבאנו לעיל את הסברו של הגר"מ פיינשטיין לדברי הכלבו, שכתב שאסור להגיס בקדירה מבושלת כל צרכה.

למעשה הוא פסק שאין איסור דאורייתא אם התבשיל מבושל כל צרכו, והוא אף מתלבט אם הרמ"א התכוון

להחמיר אם הוסר מהאש או שמא רק על האש –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן סא

מקדירה שעדיין היא על האש אסור ליקח לטעום, דאסרו מדרבנן ליקח ממנה כשהיא על האש ממש אף במבושלת כל

צרכה דשמא יטעה ויחשוב על אינה מבושלת דשמא היא מבושלת כל צרכה ... וזהו מש"כ הרמ"א "ולכתחילה יש

ליזהר אף בקדירה בכל עניין". אבל הרמ"א סובר דליכא בזה איסור, אלא זהירות בעלמא, אף בהיפוך שהוא בהגסה

ממש, ולכן כתב דבהוצאה בעלמא בלי שום היפוך בקדירה אין כאן זהירות, אף על פי שבלא נתבשל כל צרכו אסור

אפילו להוציא ... אבל אפשר דהזהירות בעלמא שמשמע מהרמ"א הוא אחר שהעביר מעל גבי האור, ועל זה היקל

במשנה ברורה ס"ק קי"ז עוד יותר, דכתב דלא נהיגין להחמיר בזה, ואף הרוצה להחמיר – יחמיר בהגסה ממש, אבל

להוציא בכף אין להחמיר כלל בנתבשלה כל צרכה ואינה על האש ... אבל בעודה על האש אולי יודה דהוא איסור

מדרבנן ... ולכן למעשה יסיר אותה למקום שהיד סולדת בו בפח ויקח ממנה ואח"כ יחזירנה לעל גבי האש. ידידו,

משה פיינשטיין.

הגסת מים

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן נט אות ה

שמעתי בשם הרב הגאון מקוטנא זצ"ל דבמים לבד אין בו משום מגיס. ומותר לעשות כן

משתי הסברות שראינו מובן מדוע אין הגסה במים – המים לא ממהרים את בישולם כשמגיסים אותם, ואין

טעמים ותכונות העוברות במים על ידי ההגסה. וכן פסק בשש"כ

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תש"ע) פרק א סעיף לט

מים רתוחים והם חמים, תמיד אפשר להקל בהם ולהוציא מהם בכף או במצקת. גם אם הדוד עומד על גבי האש.

לסמוך על המקלים כשהקדירה כבדה

הגר"מ אסר גם אם הקדירה כבדה וקשה להסירה מהאש ולהחזירה –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן עד שאלה ט

כשהקדירה כבדה וקשה להסירה מן האש האם מותר להוציא בכף במבושל כל צרכו?
תשובה: אם הקדירה כבדה אם הוא על האש שאיכא איסור מדרבנן אסור אפילו להוציא בכף.

ברם פוסקים אחרים הקלו יותר (לכל הפחות במקום הצורך) –

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תיא (תתנד)

שאלת ממני ידיד נפשי אודיעך דעתי: על מה שמכּו, כשעושין סעודות גדולות בשבת, כגון סעודת נשואין ואירוסין וברית מילה, שאוכלין ב' שלשה שלחנות זה אחר זה, וחוששין שמא יצטנן המאכל, ואין מורידין הקדירה מעל הכירה, אלא גורפין ממנה במגרפה, ולפעמים עדיין יש חמימות אש, כגון גחלים עוממות, ונמצא מגיס את הקדירה ומבשל בשבת

... אם נתבשל כל צרכו אין בו איסור, וכל שכן המכניס את המגרפה להוציא מן הקדירה שהוא מותר לכתחילה. והוי יודע שרוב המפרשים אמרו דלא אמרינן המגיס כמבשל אלא בהגרפה ראשונה שאינו מתבשל מהרה אלא בהגרפה זו, אבל משהגיס פעם אחת דבלא מגיס מתבשל אף המגיס פטור. ואפילו לדעת רבינו (הרמב"ם) כל שנתבשל כל צרכו אין בו איסור תורה, אלא פטור אבל אסור ... ואם כן הכנסת המגרפה שאין דעתו לבשל אלא להוציא המאכל ודאי מותר. ואת"ל אם הגחלים עוממות כאשר כתבת שאין בזה חשש איסור כלל. ובהשגת כתוב א"א הפריז על מדותיו שאסר להוציא אפילו מן הקדירה במגרפה ע"כ. הא למדת דנידון דידן לכולי עלמא מותר, אף על פי שאין הגחלים עוממות ... ואף על גב דע"י המגרפה מתהפך מה שלמעלה למטה ומתקרב אל חמימות הקדירה יותר או שנופל מה שחוץ למרק לתוך המרק ע"י הגרפה מ"מ אין כוונתו לבשל ומותר לכ"ע הילכך הנח להם דיש להם על מה שיסמכו.

על סמך דבריו הרב פעלים התיר, אך הוסיף שני תנאים –

שו"ת רב פעלים חלק ג - אורח חיים סימן מד

אמנם דע דאין להתיר בזה להוציא תבשיל מן הקדירה בכף בעודה על הכירה שהיא על האש אלא דוקא אם ברור לו שהתבשיל נתבשל כל צרכו, אבל אם הוא מסתפק בו שמא לא נתבשל כל צרכו אסור להוציא מן הקדירה בכף אפילו אם הסיר הקדירה מעל האש ... ואפילו בכי האי גוונא שנתבשל כל צרכו אין להתיר אלא רק בנידון השאלה הנז' שנותן התבשיל לעני שיש בזה צורך מצוה רבה, אבל היכא דליכא צורך מצוה רבה כה"ג יש להחמיר לבלתי יוציא בכף מן הקדירה בעודה על האש אף על פי שנתבשל כל צרכו.

המהרי"ח (רב פעלים) כתב לסמוך על הרדב"ז בתנאי שיוודא שבאמת מבושל כל צרכו, ואפילו הכי רק לצורך מצווה. על סמך זאת הגר"א ולדנברג התיר בישיבות ובמטבחים ציבוריים –

שו"ת ציץ אליעזר חלק ז סימן טו אות ו

נראה דגם לקיחת המאכל לצורך בני הישיבות מיקרי ג"כ לצורך מצוה, ובפרט כשהקדירה גדולה וא"א לקחת משם מבלי הכנסת הכף ולשאוב עמה מהקדירה. ולכן יש להתיר אפ"י אם נאמר כהרב פעלים שאין להתיר כ"א לצורך מצוה.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תש"ע) פרק א סעיף לו

הבחישה בתבשיל שאינו מבושל כל צרכו, והוא בכלי ראשון, אסורה משום בישול. ואסרו גם את ההוצאה של תבשיל כזה מכלי ראשון בעזרת כלי כל שהוא. ולכן תבשיל שאינו מבושל כל צרכו והוא עומד על גבי האש – אסורה הבחישה בו, וכן אסורה הוצאת התבשיל מן הקדירה בעזרת כלי. והוא הדין כשאינו עומד על גבי האש וחומו כדי שהיד תהא סולדת בו.

סעיף לח

והחמירו חז"ל ואסרו את הבחישה אף בתבשיל שמבושל כל צרכו, וכן את הוצאתו מהקדירה בעזרת כלי כאשר הקדירה עומדת על האש. כיצד יעשה? יסיר את הקדירה מהאש המכוסה ... יוציא ממנה כדי צרכו בעזרת כלי, או ישפוך ממנה לתוך קערותו, ושוב יחזיר את הקדירה למקומה (וכמובן שיקפיד על תנאי החזרה). היה אסור להחזיר את הקדירה על גבי האש, משום שזו אינה מכוסה – יש מקום להקל ולהוציא מהתבשיל בכף או במצקת, בתנאי שהתבשיל מבושל כל צרכו.

– לסיכום –

מהגמרא (שבת יח) עולה שיש איסור הגסה גם בקדירה שהוסרה מהאש. האם יש להחמיר ולא להוציא מקדירה עם כף, שהרי כשעושה כך מערבב את התבשיל? מצאנו ארבע שיטות בראשונים –

1. תוספות, וכך ביארו הכלבו והמל"מ את הרמב"ם – איסור הגסת יורה שהוסרה מהאש היא איסור צובע, ואין בזה איסור בישול.

- לפי התוספות אין איסור בישול בהגסה לאחר שהסיר את הקדירה מהאש, ובודאי שאין בעיה להוציא את המאכל מהקדירה, אך גדרי הגסה לא מפורטים בדבריהם. הכלבו שביאר שהרמב"ם למד את הגמרא בשבת דף י"ח כדברי התוספות המשיך וביאר שלפי הרמב"ם יש איסור דאורייתא להגיס תבשיל המבושל כל צרכו על האש. הרב פיינשטיין הסביר שהטעם הוא שיש חלקים קטנים (גרגירים) שלא התבשלו, וההגסה גורמת להם להיחשף לחום ולהתבשל. הגר"ז סירב לקבל את הסברא, שהרי אם נקבל אותה עלינו לאסור החזרה בתבשיל המבושל כל צרכו!
2. תירוך ראשון ברשב"א (וכך חכמי ספרד) – רק ההגסה הראשונה, שפועלת פעולה שונה על התבשיל, אסורה.
3. תירוך שני ברשב"א, וכך ביארו הכסף משנה והרמ"ך את הרמב"ם – אין איסור הגסה אחר בישול (בקריטריונים של בישול אחר בישול שלמדנו בשיעור 13) [וכך ביארו הכסף משנה והרמ"ך את הרמב"ם].
4. מהר"י וייל – גם אחרי שהתבשיל התבשל כל צרכו, והוסר מהאש, ההגסה אסורה (לפי הט"ז – מדרבנן). לפיכך כשלוקח אוכל מהקדירה אחרי שהוסרה מהאש יעשה זאת בזירות, כדי שלא יגיס.
- להלכה פסק השולחן ערוך כתירוך השני של הרשב"א, כמו שביאר את לשון הרמב"ם. לכן אסור להוציא בכף מקדירה שלא התבשלה כל צרכה, בין אם היא על האש ובין שהוסרה ממנה, והתיר אם התבשל כל צרכו. בילקוט יוסף פסק כדבריו, אלא שכתב שההיתר על האש הוא להוציא, לא להגיס ממש, מפני שמיחזי כמבשל. הרמ"א כתב ש'לכתחילה יש להיזהר בקדירה בכל עניין'. על איזה 'עניין' מדובר?
- הט"ז ביאר שכוונתו שיש להיזהר ולא להגיס, אפילו אחרי שהוסר מהאש. אך להוציא מהתבשיל – מותר. לשיטתו הלכה למעשה לפי רמ"א היא כך –
- אסור להגיס בכלי ראשון, בין אם הוא על האש ובין שהוסר.
- הוצאה בעזרת כף מותרת בהתקיים שני התנאים – שהוסרה מהאש, והתבשיל מבושל כל צרכו. המגן אברהם פירש את דברי הרמ"א שהתכוון לאסור 'בכל עניין', כלומר – אפילו אם התבשיל מבושל כל צרכו, והוסר מהאש, ומוציא בכף (ולא מתכוון להגיס) – עדיין אסור ליטול בכף, אלא ישפוך לכלי אחר! ברם המגן אברהם סיים שבמאכל שאין אפשרות שכזו (קטניות וכדו') סומכים על המקלים.
- המשנה ברורה הסביר שהרמ"א התכוון כדברי המגן אברהם, אך כתב שלא נוהגים כך, אלא – מצד הדין – מותר להגיס, והרוצה להחמיר יחמיר בהגסה, אך אין לאסור הוצאה בכף אחרי שהוסר מהאש. באגרות משה כתב כדברי הט"ז, שהרמ"א חשש רק מדרבנן (ולא מעיקר הדין, כמו שהסביר את המהר"י וייל עצמו), שמא לא יודא כראוי שהתבשיל מבושל כל צרכו. הוא התלבט מהי כוונת הרמ"א, אך כתב שבכל מקרה מותר להסיר מהכירה, לקחת, ולהשיב את הקדירה.
- במקום דוחק וצורך – האגרות משה כתב להחמיר בכל מקרה. אך הרב פעלים פסק שאם ברור שמבושל כל צרכו יש לסמוך על הרדב"ז ולהתיר הוצאה מהקדירה בעודה על האש לצורך מצווה. והציץ אליעזר פסק שניתן לסמוך על דבריו.
- בשש"כ סיכם – אם אינו מבושל כל צרכו – הגסה היא איסור דאורייתא. וחז"ל אסרו גם אם הוא מבושל כל צרכו. לכן רק אם מבושל כל צרכו מותר להסיר את הקדירה ממקור החום, ואז להוציא ממנה, ולהחזיר. ברם כתב שאם אין אפשרות להחזיר אפשר לסמוך על המקלים ולהוציא מהקדירה בעודה על מקור החום.

דוגמאות נוספת להגסה

א. כיסוי הקדירה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנד סעיף ז

צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשיכה, ושלא להוסיף עליו עד שיצולו, מפני שממהר לגמור בישולם בשבת.

שביתת השבת מלאכת מבשל סעיף כו

אם נתבשלה כל צרכה ... אם עומדת אצל האש – אסור להגיס בה, ויש אומרים שחייב, ונראה דכמו כן אסור לכסות בכלי בעודה על האש אפילו נתבשלה כל צרכה.

בשביתת השבת השווה בין איסור ההגסה ואיסור הכיסוי. באר רחובות (הפירוש שלו עצמו על דבריו) הסביר מדוע לפי כל אחת מההבנות שהבאנו לעיל יש השוואה בין הפעולות –

באר רחובות מלאכת מבשל ס"ק פא

הכיסוי פועל כמו נייעור, שעל ידי זה מתערבים ומתבלבלים כל החלקים, אם כן אסור לכסות בכלי בשבת גם בשנתבשל כל צרכו, כמו שאסור להגיס. ולפי הטעם ... שעל ידי הגסה מתמעכים ומתפרדים החלקים שלא היה שולט בהן האש היה מקום להתיר, אך ... יש חלקים רחוקים מהאש, ועל ידי ההגסה מקרב אותם, אם כן הכי נמי אסור, שעל ידי הכיסוי מתפשט רתיחת המים בכולה, ומתבשלים גם החלקים הרחוקים מהאש.

לפי הטעם הראשון – הגסה מערבבת את הטעמים, ואת זה גם הכיסוי עושה. לפי ההבנה השניה ההגסה גורמת שיתבשלו גם החלקים הקטנים שלא היו מתבשלים אחרת, זה גם מה שקורה כשמכסה את הקדירה – גורם לחום להתפשט בצורה שווה יותר בכל התבשיל.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תש"ע) פרק א סעיף מא

תבשיל שאינו מבושל כל צרכו, או אפילו רק ספק אם מבושל כל צרכו, והוא בקדירה שעל גבי האש – אסור לכסותו במכסה או בצלחת או בכל דבר אחר, ואפילו אם מסיר את הקדירה מהאש אסור לכסותה, כיוון שעם כיסוי הקדירה הוא גורם שהתבשיל יוסיף להתבשל.

ב. הוספת מים לקדירה

ספר כלבו סימן לא

צריכות להזהר שלא לתת אותן המים בעוד הקדירה על האש לפי שהן מערבות ומגיסות בקדירה כדי לערב יפה וקיימא לן דמגיס חייב משום מבשל אפילו בקדירה מבושלת כל זמן שהיא על האש.

הכלבו אסר הוספת מים לקדירה, מפני שהמים מערבבים ומתערבבים, וזו הגסה. הוא הגביל את האיסור רק לקדירה הנמצאת על האש, אך זהו מפני שביאר את הסוגיה כמו תוספות, וסבר שאין איסור בישול בהגסה שלא על האש, אלא איסור צובע -

אבל ביורה עקורה אין בה משום מגיס, והא דפרכינן פרק קמא דשבת גבי יורה עקורה והלא מגיס בה לאו משום מבשל קאמר אלא משום צובע.

אם כן לפי השיטות שיש הגסה שלא על האש, לכאורה יהיה נכון לאסור שפיכה של מים לתוך כלי ראשון. ברם בנושא של הוספת מים לכלי ראשון צריך לברר מספר נושאים נוספים, שנעמוד עליהם עתה.

ב. עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון

בשיעור הקודם עסקנו בערוב מים צוננים לכלי ראשון, שני ועירוני מהם על מים צוננים. האם מותר לערות מכלי ראשון לכלי ראשון? –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף כב עמוד א

והרב רבנו יונה ז"ל כתב בלשון הזה: ומכשלה גדולה תחת יד קצת העם שטומנין קומקום של מים חמין ליתן לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק –

- א. ופעמים שהאחד אין יד סולדת בו והאחר יד סולדת בו, ומתבשל זה בזה, ונמצאו מבשלין בשבת
- ב. ואפילו אם שניהם יד סולדת בהם, איכא מאן דאמר בירושלמי עירוני אינה ככלי ראשון, וכשמערין המים – לאלתר שיצאו מן הכלי, אף על פי שהן רותחין, פסק כח רתיחתן מלבשל, כדין כלי שני שאינו מבשל, ומתבשלין בתוך כלי ראשון, ומים מבושלין אם פסקה רתיחתן יש בהן משום בישול אלו דבריו

רבנו יונה כתב שני טעמים נוספים לאסור עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון. אם כך מצאנו שלושה טעמים לאסור עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון –

1. טעמו של הכלבו – מפני שהעירוני מגיס.
 2. טעמו הראשון של רבינו יונה – יתכן ולא יזהרו כראוי, שהאחד יד סולדת והשני לא.
 3. טעמו השני של רבינו יונה – גם אם בעת היותם בכלי ראשון שניהם חמים כראוי, העירוני בהגדרה הוא פחות מכלי ראשון, ולכן עירוני לתוך כלי ראשון מחזיר את המים שעברו עירוני לחום כלי ראשון. כשם שאסור לתת מכלי שני לכלי ראשון, כך אסור לתת מהעירוני לכלי ראשון.
- אך ראשונים רבים חלקו על האיסור (הכלבו שחשש רק להגסה, לכאורה לא חשש לטעמים שכתב רבינו יונה) –

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ג דף סט טור ב

כתב הרשב"א בספר תורת הבית בהלכות שבת – מניחים כלי שיש בו מים חמין על גבי חרס שיש בו מים חמין כדי שיהו עומדין בחמימותן. ומזה הטעם נהגו הנשים לתת מן הכלי שיש בו מים חמין לתוך קדירה של תבשיל כשצמק הרבה ממה שצריך, ואפילו כשהקדירה עומדת על הכירה. והר"ן גם כן נטה להתיר.

הרשב"א והר"ן התירו עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון, אפילו כלי ראשון שעל האש. המשמעות היא שהם חלקו על שלושת הטעמים הנ"ל.

❖ הרחבות – ראייתו של הר"ן נגד רבנו יונה

היאך הרשב"א והר"ן חלקו על כל שלושת הטעמים?

1. **מגיס** – ניתן לטעון שהראשונים לא קבלו את חידושו של הכלבו, שהוספת מים בהכרח תגיס את הקדירה. ניתן לערות את המים באופן שלא יגיס. הרשב"א הביא שתי אפשרויות להגבלת איסור מגיס – א. רק ההגסה הראשונה אסורה. לפי דרך זו, אין איסור להגיס פעמים נוספות. ב. בתבשיל שהתבשל כבן דרוסאי אין איסור מגיס. מכיוון שמדובר בתבשיל שכבר מצטמק, כלומר שכבר התבשל הרבה, סביר ששני הדברים הללו כבר התקיימו, וממילא אין איסור להגיס.

2. חשש **שמה אינו חם דיו** – על חשש זה ניתן לגבור באמצעות אמצעי יצירת ושמירה על חום מוצלחים יותר (במיחמים שלנו, שיש גוף חימום הממשיך לחמם את המים כל השבת, לכאורה חששו של רבנו יונה פחות רלוונטי).

3. **עירוני הוא פחות מכלי ראשון** – כפי שלמדנו בשיעור 14, הרשב"א סובר שאין בישול אחר בישול בלח. מכיוון שמדובר במים רותחים, אין איסור לגרום ל'בישולם', לשיטתו.

הסבר זה נראה פשוט בדברי הרשב"א. אך אנו פוסקים שיש בישול אחר בישול בלח. האם ניתן להתיר עירוני לתוך כלי ראשון גם לדין?

בשיעור 14 למדנו שלפי הרמ"א בישול אחר בישול בלח אסור רק אם הנחל התקרר. במקרה שלנו מדובר במים שיצאו מכלי ראשון, ולא הצטננו, לכן גם לפי הרמ"א והפסיקה האשכנזית אין בהם איסור בישול אחר בישול.

האם לפי השולחן ערוך, האוסר בישול אחר בישול בלח (שלא כרשב"א), גם אם לא הצטנן ממש (שלא כרמ"א), בכל זאת אפשר להקל?

לכאורה דברי רבנו יונה מבוססים על דברי בעלי התוספות, שמה שמגדיר ומשמר את חום הכלי הראשון הוא דפנות הכלי. משהתחיל לערות, הדפנות כבר לא שומרות על התבשיל, וממילא התבשיל כבר לא נחשב בחום כלי ראשון.

אך בתוך דברי בעלי התוספות ניתן להתלבט – מה בעירוני גורם למאכל לאבד את מעמדו ככלי ראשון?

אפשרות אחת – איבוד השמירה של הדפנות. לפי זה לכאורה יש להסיק כדברי רבנו יונה.

אפשרות שניה – המגע עם המאכל או הכלי שאינו כלי ראשון. לפי הבנה זו, מובן מדוע מותר לערות מכלי ראשון לכלי ראשון אחר – בעירוני לא חל המעבר מכלי ראשון לכלי שני, אלא משימור חום אחד למשנהו. לכן זה לא ערוב עירוני בכלי ראשון, אלא כלי ראשון בכלי ראשון.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף ד

יש למחות ביד הנוהגים להטמין מבעוד יום קומקום של מים חמין ונותנים אותם לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק.

השולחן ערוך פסק שיש למחות, אך לא כתב מאיזה טעם. הסכמת אחרוני אשכנז היא שמדובר בחשש שהמים אינם רותחים דיים –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג ס"ק יז

והטעם דשמה אחד מהם אין היד סולדת בו והשני היד סולדת בו ומתבשל זה עם זה ונמצאו מבשלין בשבת.

וכך הסבירו המג"א (ס"ק לב) והמשנה ברורה (ס"ק פד).

אך כאמור, לפי הפוסקים כרמ"א, אין הצדקה לאסור אם המים לא הצטננו!

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג ס"ק לב

לפי מה שכתב סימן שי"ח סעיף ט"ו, דאם לא נצטנן לגמרי אין בו משום בישול, אם כן גם כאן שרי

וכך פסק בשש"כ –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק א סעיף טז

שתי קדרות העומדות על גבי האש והתבשילים שבהם מבושלים כל צרכם – מותר להעביר מה שבאחת מהן לחברתה. לפיכך, אם רואים שהתבשיל שבתוך הקדירה הולך ומתייבש – מותר ליצוק לו בנחת מן המים הרותחים שבדוד השבת העומד על האש

השש"כ התיר, אך הדגיש שהשפיכה תעשה בנחת, כדי שלא תגיס בתבשיל.

יש עדויות שגם בקהילות ספרד הקלו בזה –

תבואות שמש (הרב שלום משאש) סימן כו

מעתה הרחיב ה' לנו, דאף על גב דמר"ן ז"ל פסק כדעת האוסרים ... מכל מקום מנהגינו בזה הוא מיוסד על פי האמת והצדק כסברת הרמב"ם וה"ה והרשב"א והר"ן וכו', וכמה מנהגים שאנו נוהגין בהם מימות אבו"ר נ"ן היפך דעת מר"ן ז"ל, והיה זה כאחד מהם.

גם הרב משאש למד שהשולחן ערוך אסר רק מהחשש שהמים התקררו, אם כך אם נזהר שלא יתקררו אפשר לסמוך על המקלים.

אך הרב עובדיה יוסף כתב שכוונת השולחן ערוך להחמיר כאפשרות השניה שכתב רבנו יונה –

שו"ת יחיה דעת חלק ד סימן כב

הדבר ברור שמרן אוסר אפילו אם היו המים רותחים שהיד סולדת בהם, משום שתיכף כשיצאו מן הקומקום פסקה רתיחתם, שעירוני אינו ככלי ראשון.

והוסיף שבארץ ישראל יש לבטל גם את מנהג הספרדים להקל –

אמנם יש מקומות בחוץ לארץ שנהגו להקל בזה לערות מים רותחים בשבת אל תוך התבשיל שנצטמק ... וכולם מעידים על מנהג ארצות המערב שנהגו להקל בזה, ושלא כדברי מרן השלחן ערוך ... ומכל מקום לא יעשה כן במקומו שקיבלנו עלינו הוראות מרן ככל אשר יאמר כי הוא זה, ומרן ז"ל פסק כדעת רבינו יונה והרא"ש והטור ור" ירוחם, שיש בזה משום בישול אחר בישול...
בסיכום: אמנם אחינו האשכנזים נוהגים בזה כדעת הרמ"א וסיעתו להתיר לערות מים רותחים בשבת אל תוך התבשיל שנצטמק, לאחר שהורד מעל האש ויש להם על מה שיסמוכו, אבל הספרדים ובני עדות המזרח בארץ ישראל צריכים להחמיר בזה כדעת מרן שאסר לעשות כן בהחלט.

רבנות –
סימן רנג סעיף ד
סימן שיח סעיף יח

סיכום

איסור הגסה

מהגמרא (שבת יח) עולה שיש איסור הגסה גם בקדירה שהוסרה מהאש. האם יש להחמיר ולא להוציא מקדירה עם כף, שהרי כשעושה כך מערבב את התבשיל? ראינו ארבע שיטות בראשונים –

- א. תוספות, וכך ביארו הכלבו והמל"מ את הרמב"ם – איסור הגסה הנזכר גם ביורה-קדירה שהוסרה מהאש היא איסור צובע, ואין בזה איסור בישול.
 - ב. לפי התוספות אין איסור בישול בהגסה אחרי שהקדירה הוסרה מהאש, ובודאי שאין בעיה להוציא את המאכל מהקדירה, אך גדרי הגסה אינם מפורטים בדבריהם. הכלבו ביאר שהרמב"ם ביאר את הגמרא במסכת שבת דף י"ח כדברי התוספות המשיך וביאר שלפי הרמב"ם יש איסור דאורייתא להגיס תבשיל המבושל כל צרכו כאשר הקדירה על האש. הרב פיינשטיין הסביר שהטעם הוא שיש חלקים קטנים שלא התבשלו, וההגסה גורמת להם להיחשף לחום. הגר"ש ז"י סירב לקבל את הסברא, שאם נקבל אותה עלינו לאסור החזרה בתבשיל המבושל כל צרכו!
 - ג. תירוץ ראשון ברשב"א (וכך חכמי ספרד) – רק ההגסה הראשונה, שפועלת פעולה שונה על התבשיל, אסורה.
 - ד. תירוץ שני ברשב"א, וכך ביארו הכסף משנה והרמ"ך את הרמב"ם – אין איסור הגסה אחר בישול (בקריטריונים של בישול אחר בישול שלמדנו בשיעור 13) [וכך ביארו הכסף משנה והרמ"ך את הרמב"ם].
 - ד. מהר"י וייל – גם אחרי שהתבשיל התבשל כל צרכו, והוסר מהאש, ההגסה אסורה (לפי הט"ז – מדרבנן). לפיכך כשלוקח אוכל מהקדירה אחרי שהוסרה מהאש יעשה זאת בזהירות, כדי שלא יגיס.
- להלכה פסק השולחן ערוך כתירוץ השני של הרשב"א, כמו שביאר את לשון הרמב"ם. לכן אסר להוציא בכף מקדירה שלא התבשלה כל צרכה, בין אם היא על האש ובין שהוסרה ממנה, והתיר אם התבשל כל צרכו. בילקוט יוסף פסק כדבריו, אלא שכתב שההיתר על האש הוא להוציא, לא להגיס ממש, מפני שמיחזי כמבשל.
- הרמ"א כתב ש'לכתחילה יש להיזהר בקדירה בכל עניין'. על איזה 'עניין' מדובר?
הט"ז ביאר שכוונתו שיש להיזהר ולא להגיס, אפילו אחרי שהוסר מהאש. אך להוציא מהתבשיל – מותר. לשיטתו למעשה פסק הרמ"א הוא –
- אסור להגיס בכלי ראשון, בין אם הוא על האש ובין שהוסר.
- הוצאה בעזרת כף מותרת בהתקיים שני התנאים – שהוסרה מהאש, והתבשיל מבושל כל צרכו.
- המגן אברהם פירש את דברי הרמ"א שהתכוון לאסור 'בכל עניין', כלומר – אפילו אם התבשיל מבושל כל צרכו, והוסר מהאש, והוצאה בכף (ולא מתכוון להגיס) – עדיין אסורה, אלא ישפוך לכלי אחר!
- ברם המגן אברהם סיים שבמאכל שאין אפשרות שכזו (קטניות וכדו') סומכים על המקלים.
- המשנה ברורה כתב שהרמ"א התכוון כדברי המגן אברהם, אך כתב שלא נוהגים כך, אלא – מצד הדין – מותר להגיס, והרוצה להחמיר יחמיר בהגסה, אך אין לאסור הוצאה בכף אחרי שהוסר מהאש.
- באגרות משה כתב כדברי הט"ז, שהרמ"א חשש רק מדרבנן (ולא מעיקר הדין, כמו שהסביר את המהר"י וייל עצמו), שמא לא יוודא כראוי שהתבשיל מבושל כל צרכו. הוא התלבט מהי כוונת הרמ"א, אך כתב שבכל מקרה מותר להסיר מהכירה, לקחת, ולהשיב את הקדירה.
- במקום דוחק וצורך – האגרות משה כתב להחמיר בכל מקרה. אך הרב פעלים כתב שאם ברור שמבושל כל צרכו יש לסמוך על הרדב"ז ולהתיר הוצאה מהקדירה בעודה על האש לצורך מצווה. והציץ אליעזר כתב לסמוך על דבריו.
- בשש"כ סיכם – אם אינו מבושל כל צרכו – הגסה היא איסור דאורייתא. וחז"ל אסרו גם אם הוא מבושל כל צרכו. לכן רק אם מבושל כל צרכו מותר להסיר את הקדירה ממקור החום, ואז להוציא ממנה, ולהחזיר. ברם כתב שאם אין אפשרות להחזיר אפשר לסמוך על המקלים ולהוציא מהקדירה בעודה על מקור החום.

עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון

שלושה טעמים נאמרו לאסור עירוני מכלי ראשון לכלי ראשון והשבתו לאש –

1. העירוני מגיס (כלבו).

2. לא נזהרים מספיק שהמים רותחים כראוי (רבנו יונה).

3. אסור לערב עירוני כלי ראשון בכלי ראשון (רבנו יונה).

הרשב"א והר"ן לא התירו את העירוני מכלי ראשון לכלי ראשון. במה חלקו על הטעמים שכתבו הראשונים האחרים?

הגסה – אין הכרח שהעירוני יגיס. אם יערה באופן שהעירוני לא יגיס אין איסור בדבר.

לגבי הזהירות – מסתבר שהראשונים הללו סברו שאנשים יזהרו שהמים רתחו כראוי. יתרה מזאת – לפי הרמ"א, אם המים הגיעו לרתיחה, אין איסור לבשלם כל עוד לא הצטננו.

לגבי העירוני – הרשב"א עצמו סובר שאין בישול אחר בישול בלח, כך שבוודאי אין בעיה.

גם לפי הרמ"א אין בישול אחר בישול בלח שלא הצטנן לגמרי.

וכן לפי השולחן ערוך יש לחקור – האם הגדרת כלי ראשון תלויה בנוכחות דפנות כלי ראשון, או בכך שאין דפנות אחרות שמקררות?

למעשה השולחן ערוך כתב שיש למחות, אך לא הסביר מדוע. פוסקי אשכנז כתבו שהחמיר מהחשש שמא המים לא רותחים, ואם כן לאשכנזים הפוסקים כרמ"א, וסוברים שאין בישול אחר בישול בלח שלא הצטנן לגמרי, אין צורך להחמיר. וכך פסק בשש"כ, והוסיף שיערה את המים בנחת כדי שהעירוני לא יגיס.

הרב משאש ופוסקים ספרדים אחרים כתבו שנהגו לסמוך על הראשונים החולקים על רבנו יונה ורבנו ירוחם.

אך הרב עובדיה כתב שיש לשנות את המנהג ולנהוג כמו שמשמע בדעת מרן.

עסקנו בנושאים של בישול כלי ראשון כלי שני והיתר, בשיעור זה עסקנו בעירוני מכלי ראשון לכלי ראשון ובמגיס. בשיעור הבא נעסוק באמצעי החימום – אש, חמה, ותולדותיהם.